

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ ИНСТИТУТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

“Тасдиқлайман”

Тармоқ маркази директори

_____ **О.А.Хасанов**

“ _____ ” _____ **2015 йил**

**“ЧОЛГУ ИЖРОЧИЛИГИДА ЖАҲОН ТАЖРИБАСИ”
МОДУЛИ БЎЙИЧА**

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Малака ошириш курси йўналиши: Чолғу ижрочилиги (турлари бўйича)

Тингловчилар контингенти: Олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари

Тузувчи: *Ў.Ғ.Тошматов – профессор*

Тошкент – 2015

МУҲДАРИЖА

ИШЧИ ДАСТУР.....	3
МАЪРУЗА МАТНЛАРИ.....	19
1-Мавзу: ЭТНИК ВА МИЛЛИЙ МУСИҚА ЧОЛГУЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШДА ЖАҲОН ТАЖРИБАСИ.....	19
2-Мавзу: ЖАҲОНДА МУСИҚА ЧОЛГУЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОРАСИДА ОЛИБ БОРИЛАЁТГАН ТАЖРИБАЛАР.....	25
3-Мавзу: ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА МИЛЛИЙ ВА ЗАМОНАВИЙ ЙЎНАЛИШДА ФАОЛИЯТ КЎРСАТАЁТГАН ЧОЛГУ ЖАМОАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ РЕПЕРТУАРЛАРИ.....	33
АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ.....	83
ГЛОССАРИЙ.....	85

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Ўзбекистонда таълим тизимининг ислоҳ қилиниши мустақиллик даврининг энг муҳим ютуқларидан бири ҳисобланади. Президентимиз шахсий ташаббуси ва бевосита раҳбарлигида тайёрланиб эълон қилинган “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ўз самарасини бермоқда. Зеро, юртбошимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, “Таълим-тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб, биз кўзлаган олий мақсад – озод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмас” эди. Таълим тизимини такомиллаштириш ишларини доимий равишда олиб бориш учун имконият яратиш бераётган Қонун ва Дастурга кўра юртимизда таълим муассасалари педагоглари тайёрлашдаги айрим камчиликларни ҳам бартараф этиш даври етиб келди. Мамлакатимизда ҳозирги кунда яратилган таълим тизими кўплаб хорижий мамлакатлар томонидан тан олинди, ундан андозалар олинди ва амалиётга татбиқ этилиши мамлакатимизда яратилган ва синовдан ўтган таълим тизимининг бутун дунёда тан олинганидан далолатдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнда “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони эълон қилиниши орқали олий таълим муассасалари педагоглари қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимининг шу давргача собиқ Совет тизими даврида яратилган тартибига чек қўйиб, янги тизим асосида олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш даврини бошлаб берди. Ушбу тизим замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Мазкур Фармонга кўра янгидан барпо этилаётган тизимда олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари чуқур

ўрганилиши, жаҳон тажрибасидаги илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳоратнинг шакллантирилиши, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини кенг қўллашга тайёрлаш, хорижий тилни амалий жиҳатдан мустақкам ўзлаштириш, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари билиш, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар кўламини янада кенгроқ ўзлаштириш, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлардан хабардорликни ошириш, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

“Чолғу ижрочилигида жаҳон тажрибаси” модули бўйича тайёрланган мазкур ишчи дастури таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришнинг меъёрий ҳуқуқий асослари, жумладан, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг буйруқлари асосида ишлаб чиқилган. Унда чолғу ижрочилигининг анъанавий ва замонавий турларига оид тарихий маълумотлар, шунинг ижрочиликнинг ривожланиш босқичлари билан боғлиқ маълумотларга асосланган ҳолда ишлаб чиқилган.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Чолғу ижрочилигида жаҳон тажрибаси” **модулининг мақсади:** педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курси тингловчиларини жаҳонда мусиқа чолғуларининг такомиллаштирилиши, чолғу ижрочилигида пайдо бўлган янги чолғу жамоалари, янги ижро услублари билан таништиришдан иборат.

“Чолғу ижрочилигида жаҳон тажрибаси” **модулининг вазифалари:**
-жаҳонда этник ва миллий чолғуларнинг такомиллаштирилиши ва мусиқа

маданиятида қўлланилиши;

-замонавий мусиқа чолғуларида пайдо бўлган янги ижро услублари ва янги типдаги жамолар фаолияти;

- чолғуларни такомиллаштириш, янги турдаги замонавий чолғу жамоаларини ташкил этиш, ижрочиликда эришилган янги шакл ва услубларни таълим тизимига татбиқ этишга тингловчиларни тайёрлашдан иборатдир.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Чолғу ижрочилигида жаҳон тажрибаси” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

-қадимий этник чолғуларнинг миллий ва замонавий мусиқада қўлланилиши;

-анъанавий ва замонавий мусиқий жамоаларнинг репертурлари;

-чолғу ижрочилигида кейинги даврда яратилган янги мактаблар ва ижро услублари;

-анъанавий ва замонавий мусиқа чолғулари гуруҳларининг ижодий фаолияти;

-чолғу ижрочиларини тайёрлаш борасидаги энг илғор таълим тизимлари ҳақида билимларга эга бўлиши;

Тингловчи:

-ўз касбий фаолият соҳаларида мусиқа чолғуларининг такомиллаштирилиши ва чолғу ижрочилигида эришилган энг илғор услублар билан боғлиқ билимларни қўллай олиш;

-чолғу ижрочилигида жаҳон мусиқачиларининг ижро маҳорати ва замонавий чолғу жамоаларининг асосий ютуқларини тарғиб қилиш;

-чолғу ижрочилиги муаммолари ва уларнинг ривожланиш истиқболларини таҳлил қилиш;

-чолғу ижрочилигидаги жаҳон тажрибасининг энг керакли томонларини

амалиётда қўллаш **кўникмаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

-чолғуларни такомиллаштириш ва ижро маҳоратини ўстириш билан боғлиқ методик кўрсатмалар ишлаб чиқиш;

-чолғу ижрочилиги йўналишидаги етакчи жаҳон мусиқа жамоалари ва яққанавоз созандаларнинг ютуқларини ўрганиш, таҳлил қилиш ва улар эришган ютуқларни амалда тўғри қўллаш;

-чолғу ижрочилигининг тараққиёти ва янги ижро услубларини ўзлаштиришга оид муаммоларни аниқлаш;

-чолғу ижрочилиги борасидаги жаҳонда эришилган ютуқларни таълим тизимига татбиқ этиш борасида олиб борилган тадқиқотларни ҳар томонлама таҳлил этиш;

-ижрочилик услубларини жаҳон мусиқа ижрочилигида эришилган ютуқларга асосланган ҳолда такомиллаштириш бўйича таклифлар бериш;

-чолғу ижрочилигида жаҳонда эришилган ютуқларни тарғиб этиш билан боғлиқ ёзма, аудиовизуал манбаларни баҳолаш ва умумлаштириш **малакаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

-чолғу ижрочилигида эришилган ютуқларни қўллашда ижтимоий ўзаро таъсир кўрсатиш;

-чолғу ижрочилигида эришилган ютуқлар билан боғлиқ янги маълумотлар асосида ўқув жараёнини ташкил этиш;

-жаҳон тажрибаси асосида олинган янги билимлар асосида таълим ва тарбия жараёнини бошқариш;

-чолғу ижрочилиги йўналиши бўйича жаҳонда эришилган ютуқларга суянган ҳолда хулосалар бериш;

-курс давомида янгидан ўзлаштирилган маълумотлар асосида чолғу ижрочилигини такомиллаштириш борасида қарорлар қабул қилиш;

-тизимли - фаолият тавсифидаги **компетенцияларни эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Чолғу ижрочилигида жаҳон тажрибаси” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

-маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан, шунингдек анъанавий ва замонавий мусиқа чолғуларидан;

-ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, анъанавий ва замонавий чолғуларда ижрочилик малакаларини шакллантириш ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Чолғу ижрочилигида жаҳон тажрибаси” модули мазмуни ўқув режадаги “Чолғу ижрочилиги тарихи ва тараққиёти” ўқув модули билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг чолғу ижрочилиги бўйича касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим ва тарбия жараёнларида чолғу ижрочилиги ва мусиқа чолғулари тараққиёти борасида эришилган ютуқлар билан боғлиқ маълумотларни ўзлаштириш, уларни таҳлил этиш, илғор ютуқларни амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетенцияга эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкламаси, соат				Мустақил таълим
		Ҳафтаси	Аудитория ўқув юкламаси			
			Жами	жумладан		
			Назарий	Амалий машғулот		
1.	Этник ва миллий мусиқа чолғуларидан самарали фойдаланишда жаҳон тажрибаси	2	2	2	-	-
2.	Жаҳонда мусиқа чолғуларини такомиллаштириш борасида олиб борилаётган тажрибалар	6	4	2	2	2
3.	Хорижий мамлакатларда миллий ва замонавий йўналишда фаолият кўрсатаётган чолғу жамоалари ва уларнинг репертуарлари.	4	4	2	2	-
4.	Урма зарбли чолғулар ва улардан ташкил топган чолғу жамоаларининг ютуқлари.	2	-	-	2	-
5.	Дамли чолғулар ва улардан ташкил топган жамоаларининг ижро услубларини ўрганиш	2	-	-	2	-
6.	Торли чолғуларда ижро маҳоратининг ўсиши билан боғлиқ масалалар.	2	-	-	2	-
	жами	18	16	6	10	2

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Мавзу: Этник ва миллий мусиқа чолғуларидан самарали фойдаланишда жаҳон тажрибаси (2 соат)

Режа

- 1. Дунё халқларининг этник чолғулари.**
- 2. Ўзбек ва дунё халқлари этник чолғуларидаги ўхшашликлар ва тафовутлар.**
- 3. Этник ва миллий чолғулардан анъанавий ва замонавий мусиқада фойдаланиш.**

Дунё халқларининг этник чолғулари. Замонавий мусиқа маданиятида миллий мусиқа чолғуларининг тутган ўрни. Ғарб ва Шарқ мусиқа чолғуларидаги тафовут ва ўхшашлик масалалари. Дунё этник чолғуларини такомиллаштириш ва замонавий мусиқада қўллаш бўйича тажрибалар. Қадимий ва этник чолғуларнинг замонавий мусиқа маданиятидаги ўрни. Чолғу ижрочилигининг ривожланиши ва ижро услубларининг такомиллашувида халқаро танлов ва фестивалларнинг ўрни. “Шарқ тароналари” халқаро мусиқа фестивалининг дунё халқлари этник ва миллий чолғуларининг тарғиботидаги аҳамияти. Шарқ халқларида тарқалган дуторсимон чолғуларда ижро штрихлари. Ижро малакасини ўстиришда бошқа халқларда тарқалган услублардан самарали фойдаланиш. Дунё халқлари дамли чолғулари ижросида нафас қайтариш услуги. Сурнайсимон ва найсимон чолғулар. Марказий Осиёда тарқалган мусиқа чолғуларининг жаҳон мусиқа чолғуларининг ривожига таъсири. Қўбиз ва қўбизсимон чолғуларнинг Европа мусиқа маданиятига таъсири. Уд ва удсимон чолғулар. Чангсимон чолғулар. Жаҳон этник ва миллий чолғуларида яратилган янги ижро услубларини таҳлил қилиш ва таълим тизимига татбиқ этиш масалалари.

2-Мавзу: Жаҳонда мусиқа чолғуларини такомиллаштириш борасида олиб борилаётган тажрибалар (2 соат)

Режа

- 1. Миллий ва этник чолғуларни такомиллаштириш тажрибалари.**
- 2. Классик ва замонавий чолғуларни такомиллаштириш борасидаги тажрибалар.**
- 3. Такомиллаштирилган ва қайта ишланган мусиқа чолғуларининг ҳозирги кун жаҳон мусиқа маданиятидаги ўрни.**

Дамли чолғуларни такомиллаштириш тажрибалари. Дунё халқларининг дамли ва урма чолғуларини тарғиб этиш ва такомиллаштиришда мултиинструменталист (кўплаб чолғуларда ижро эта оладиган) мутахассисларнинг ўрни. Владисвар Надишана тажрибалари ва ижро услублари. Этник чолғуларда ижрочиликни тарғиб этишда замонавий ахборот воситаларидан фойдаланиш. Этник чолғуларини такомиллаштиришда ва тарғиб этишда чолғу ижрочилари бирлашмалари ва уюшмаларининг роли. Анъанавий чолғулардан таълим тизимида ва профессионал ижрочилик фойдаланиш масалалари. Миллий чолғулардан эстрада жанрида фойдаланиш тажрибалари. Фольклор чолғулари, уларни сақлаб қолиш ва таълим тизимига киритиш масалалари. Симфоник оркестрларда фойдаланиладиган чолғуларни такомиллаштириш тажрибалари. Чолғуларни такомиллаштиришда овоз кучайтириш мосламалари имкониятларидан фойдаланиш услублари. Классик ва замонавий чолғуларни такомиллаштириш орқали уларни эстрада ансамбллари ва оркестрларида фойдаланишнинг истиқболлари ва салбий ҳолатлар. Такомиллаштирилган мусиқа чолғуларининг дунё халқлари мусиқаси ва эстрада мусиқаси тарғиботидаги ўрни.

3-Мавзу: Хорижий мамлакатларда миллий ва замонавий йўналишда фаолият кўрсатаётган чолғу жамоалари ва уларнинг репертуарлари (2 соат)

Режа

- 1. Европа классик музыкаси тарғиботида симфоник оркестрларнинг ўрни.**
- 2. Этник чолғулардан ташкил топган ансамбллар ва оркестрларнинг миллий музыка тарғиботидаги аҳамияти.**
- 3. Жаҳон халқлари чолғу жамоалари репертуарини ўрганиш, таҳлил қилиш ва таълим тизимида фойдаланиш масалалари.**

Европа классик музыкасининг тарғиботи билан шуғулланаётган энг илғор симфоник оркестрлар. Шарқ мамлакатларида фаолият кўрсатаётган энг таниқли симфоник оркестрлар ва уларнинг репертуарлари. Германия симфоник оркестрлари. Германияда оркестр чолғучиларини тайёрлаш тизими. Этник чолғулардан ташкил топган ансамбллар. Халқ музыкасини тарғиб этиш, янги услуб ва жанрларни яратишда этник чолғуларнинг ўрни. Шарқ ва Шимол халқлари музыкасига қизиқишнинг ортишида этник чолғу ансамблларнинг роли. Корейс этник чолғулари оркестрида қўлланадиган музыка чолғулари ва уларнинг ўзбек миллий чолғуларига ўхшашлиги масалалари. Ўзбек фольклор чолғуларидан замонавий ижрочиликда фойдаланиш тажрибалари. Дунё халқлари чолғу жамоаларининг турлари ва ижро услублари. Дунё халқларининг яққанавозлари ва чолғу жамоалари репертуаридан Ўзбекистон музикаий таълим тизимида фойдаланиш истикболлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Маърузадан сўнг режалаштирилган дастлабки икки мавзу бўйича амалий машғулотлар маъруза машғулотининг мавзуси асосида ташкил этилади. Бунда тингловчилар мустақил равишда, шунингдек педагог томонидан таклиф этилган йўналиш бўйича амалий топшириқларни бажарадилар. Топшириқ ёзма, савол-жавоб тарзида ёки амалий ижро ёки бошқа шаклда бажарилиши мумкин.

Назарий таълим режалаштирилмаган амалий машғулотлар қуйи

келтирилган режалар асосида ташкил этилади. Амалий машғулотлар тингловчиларнинг таклиф этилаётган мавзуга бўлган муносабатини ёзма, оғзаки жавоб ёки амалий ижро кўринишларида ифода этишлари учун имкон яратиши кўзда тутилган. Амалий машғулотлардаги режалаштирилган масалалар педагог томонидан махсус тайёрланган тарқатма материаллар, ёзма манбалар, қўшимча воситалар, шунингдек мусиқа чолғуларидан амалий фойдаланиш орқали тингловчиларнинг фаоллигини ошириш учун хизмат қилиши керак.

Мавзу: Урма зарбли чолғулар ва улардан ташкил топган чолғу жамоаларининг ютуқлари (2 соат)

Режа

1. Урма чолғу якканавозлари ва урма чолғулардан ташкил топган ансамбллар.
2. Урма чолғулардан замонавий мусиқа ижрочилигида фойдаланиш истикболлари.
3. Урма чолғуларда эришилган ижро техникасидан мусиқий таълим тизимида самарали фойдаланиш масалалари.

Мавзу: Дамли чолғулар ва улардан ташкил топган жамоаларининг ижро услубларини ўрганиш (2 соат)

Режа

1. Энг илғор дамли чолғу ижрочилари ва дамли чолғулардан ташкил топган энг намунали жамоалар фаолияти ўрганиш.
2. Дамли чолғуларда ижро техникасининг ўсиш босқичлари
3. Замонавий ва анъанавий дамли чолғулардаги эришилган ижро техникасидан мусиқий таълим тизимида самарали фойдаланиш масалалари.

Мавзу: Торли чолғуларда ижро маҳоратининг ўсиши билан боғлиқ масалалар (2 соат)

Режа

1. Торли чолғуларда ижро техникаси
2. Торли чолғулардан ташкил топган анъанавий йўналишдаги жамоалар.
3. Камер оркестрларнинг Европа классик мусиқаси тарғиботидаги ўрни.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Мавзу: Жаҳонда мусиқа чолғуларини такомиллаштириш борасида олиб борилаётган тажрибалар (2 соат)

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- тарихий манбалардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида мавзунини ўрганиш;

- Жаҳон мусиқий таълим тизимида, янгидан ташкил этилаётган чолғу жамоаларида фойдаланилаётган чолғуларни ўзбек чолғулари билан таққослаш асосида хулосалар чиқариш;

- жаҳонда миллий ва этник чолғуларнинг такомиллашиш ёки йўқолиб кетиш сабабларини ўрганиш;

- эълон қилинган танқидий материаллар асосида мустақил қарор қабул қилиш устида ишлаш;

- жаҳонда мусиқа чолғуларининг такомиллашуви ва мусиқа чолғуларида ижрочиликда янгидан пайдо бўлган услубларни таълим тизимига татбиқ этиш жараёнига ўз муносабатини ёзма баён этиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Раҳбарий адабиётлар.

1. Каримов И.А. Ўзбекистон ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. –Т.: Ўзбекистон, 1992. -22 б.

2. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.: Ўзбекистон, 1996. Т.1. -364 б.

3. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. –Т.: Ўзбекистон, 1994. Т.2. -380 б.

4. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. –Т.: Ўзбекистон, 1995. -269 б.

5. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. –Т.: Ўзбекистон, Т.3. 1996.

6. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш – давр талаби. –Т.: Ўзбекистон, 1997. Т.5. -384 б.

7. Каримов И. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан кураимиз. –Т.: Ўзбекистон, 1999. Т.7.
8. Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2000. Т.8. -528 б.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. –Т.: Ўзбекистон, 2001. Т.9. -439 б.
10. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. – Т.: Ўзбекистон, 2002. Т.10. -432 б.
11. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. – Т.: Ўзбекистон, 2003. Т.11. -320 б.
12. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. –Т.: Ўзбекистон, 2005. -64 б.
13. Каримов И.А. Жамиятни эркинлаштириш, ислоҳотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. –Т.: Ўзбекистон, 2007, Т. 15. -126 б.
14. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислоҳотларимизнинг пировард мақсади. –Т.: Ўзбекистон, 2007.
15. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. - 176 б.
16. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби // “Халқ сўзи” гезатаси 2009 йил 14 февраль.
17. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. // Ўзбекистон овози 2010 йил 28 январь.

18. Каримов И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тараққий топган давлатлар даражасига кўтарилиш сари. –Т.: Ўзбекистон, 2010. Т.18. -280 б.

19. Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” номли маърузаси // Халқ сўзи. 2010 йил 13 ноябрь.

II. Меъёрий- ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. (Ўн иккинчи чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабрдаги, 2003 йил 24 апрелдаги, 2007 йил 11 апрелдаги, 2008 йил 25 декабрдаги, 2011 йил 18 апрелдаги, 2011 йилдаги 12 декабрдаги, 2014 йил 16 апрельда қабул қилинган қонунларига мувофиқ киритилган ўзгартиш ва кўшимчалар билан) –Т., 2014.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 9-сон, 225-модда.

3. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 11-12-сон, 295-модда.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 2 ноябрдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1426-сонли Қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1533- сонли Қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 24 июлдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан

ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ–4456-сон Фармони.

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 28 декабрдаги “Олий ўқув юртидан кейинги таълим ҳамда олий малакали илмий ва илмий педагогик кадрларни аттестациядан ўтказиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 365- сонли Қарори.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги “Олий таълимнинг давлат таълим стандарти. Асосий қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида”ги № 343 сонли Қарори.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16-февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларни малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 25-сонли Қарори.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 31 декабрдаги “Республикада муסיқий таълимни, маданият ва санъат ўқув юртлари фаолиятини яхшилаш тўғрисида”ги ПФ-1692-сон Фармони.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 16 апрелдаги “Тошкент давлат консерваториясини Ўзбекистон давлат консерваториясига айлантириш тўғрисида”ги ПФ-3052-сон Фармони.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 8 июлдаги “Болалар муסיқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009-2014 йилларга мўлжалланган давлат дастури тўғрисида”ги ПҚ-910-сонли Қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 7 октябрдаги “2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги 222-сонли Қарори.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармони.

III. Махсус адабиётлар.

1. Йўлдошев Т. Уд дарслиги. - Т.: Дарслик. 2008. – 346 б.
2. Одилов А. “Чанг” - Т.: Ўқув қўлланма, 2002. – 285 б.
3. Раҳимов Ш. Чолғу ижрочилигига ўргатиш методикаси. - Т.: Ўқув қўлланма, 2009. – 224 б.
4. Турапов З. Дутор бас. - Т.: Ўқув қўлланма, 2004. – 211 б.
5. Усмонов Қ. “Рубоб дарслиги” - Т.: Дарслик, 2004. – 312 б.
6. Шарипов Н. “Рубоб примада ижро этишни ўрганиш методикаси” - Т.: Дарслик, 2002. – 295 б.
7. Эргашев Ғ. “Афғон рубоби дарслиги” - Т.: Дарслик, 2004. – 362 б.
8. Қосимов Р. “Анъанавий танбур ижрочилиги” - Т.: Ўқув қўлланма, 2002. – 258 б.

IV. Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz
3. www.infocom.uz
4. www.learnenglishkids.britishcouncil.org/en/
5. www.learnenglishteens.britishcouncil.org/
6. www.learnenglish.britishcouncil.org/en/
7. www.gov.uz
8. www.lugat.uz
9. www.conservatory.uz
10. www.bimm.uz
11. www.uzdsmi.uz
12. www.uzdsmimarkaz.uz
13. www.classicmusic.uz

КАЛЕНДАРЬ-МАВЗУИЙ РЕЖА

№	МАВЗУЛАР	Машғулот турлари			Муддати
		Назарий	Амалий	Мустақил таълим	
1.	Этник ва миллий муסיқа чолғуларидан самарали фойдаланишда жаҳон тажрибаси	2			
2.	Жаҳонда муסיқа чолғуларини такомиллаштириш борасида олиб борилаётган тажрибалар	2			
3.	Жаҳонда муסיқа чолғуларини такомиллаштириш борасида олиб борилаётган тажрибалар		2		
4.	Жаҳонда муסיқа чолғуларини такомиллаштириш борасида олиб борилаётган тажрибалар			2	
5.	Хорижий мамлакатларда миллий ва замонавий йўналишда фаолият кўрсатаётган чолғу жамоалари ва уларнинг репертуарлари.	2			
6.	Хорижий мамлакатларда миллий ва замонавий йўналишда фаолият кўрсатаётган чолғу жамоалари ва уларнинг репертуарлари.		2		
7.	Урма зарбли чолғулар ва улардан ташкил топган чолғу жамоаларининг ютуқлари.		2		
8.	Дамли чолғулар ва улардан ташкил топган жамоаларининг ижро услубларини ўрганиш		2		
9.	Торли чолғуларда ижро маҳоратининг ўсиши билан боғлиқ масалалар.		2		
Жами		6	10	2	

МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

1-Мавзу: ЭТНИК ВА МИЛЛИЙ МУСИҚА ЧОЛҒУЛАРИДАН САМАРАЛИ Фойдаланишда Жаҳон тажрибаси

Режа

1. Дунё халқларининг этник чолғулари.
2. Ўзбек ва дунё халқлари этник чолғуларидаги ўхшашликлар ва тафовутлар.
3. Этник ва миллий чолғулардан анъанавий ва замонавий муסיқада фойдаланиш.

Мавзуга оид таянч иборалар: чолғулар таснифи, дамли чолғулар, урма чолғулар, торли чолғулар, фольклор чолғулари, кўхна (қадимий) чолғулар, этник чолғулар, чолғу гуруҳи, чолғу оиласи.

Муסיқа – сўздан фарқли равишда таржимасиз тушунилгани сингари, муסיқий чолғулар ҳам миллий чегара ёки давлат чегараларини тан олмаслигини биламиз. Бунга, биз ўзбек миллий чолғулари сифатида биладиган кўпчилик муסיқий чолғуларнинг бошқа халқларда ва айнан шундай ёки бир оз ўзгарган кўринишда учраши мисол бўлиши мумкин. Муסיқа – умуминсоний маданиятнинг бир қисми бўлганлигидан муסיқани яратувчи чолғулар маънавий муштаракликка етакловчи восита сифатида талқин этилиши учун асос бор. Айниқса, энг содда муסיқа чолғуларининг ер шарининг турли бўлакларида учраши, уларнинг оддий халқ кўлида минглаб йиллар давомида сақланиши кишини лол қолдиради. Бу содда чолғулардаги ижро имкониятининг чегараланганлиги, уларда ижро этиладиган муסיқий мавзуларнинг бир-биридан тубдан фарқ қилишидан қатъий назар ҳар бир халқнинг миллий оҳанглари ифодадай билиш хусусиятлари шу чолғуларнинг сақланиб қолишига сабаб бўлган бўлса, ажаб эмас. Масалан, ўзбеклар чангкўбиз деб атайдиган содда, қадимий чолғу қирғизларда темир кўбиз деб аталса, бошқа халқларда яна бошқа номда учрайди. Унинг садоси шимол халқлари ижросида ҳам, фин ёки

олмонларнинг ижросида ҳам бир-бирига жуда яқин оҳанглари таратади. Муסיқа чолғуларининг “қариндошлик” аломатлари уларнинг ёйилиш ҳудудлари орасидаги маданий алоқалар, оммавий миграция ёки босқинчилик урушларининг йўналишларини ҳам кўрсатиши мумкин. Мисол учун, шимол халқлари шомонларининг илоҳий чолғуси бўлган доирасимон чолғу бир оз кичикроқ шаклда ўзбек ва тожикларда “дойра” номи билан яшаётган бўлса, кавказ халқлари ва туркларда яна ҳам кичикроқ кўринишда, симфоник ва европа халқлари чолғу оркестрларида эса гардишига шакилдоқлар ўрнатилган “бубен” чолғуси кўринишида учрайди. Дойра чолғусининг шимолий халқлар шомонларининг илоҳий алоқа воситасида ишлатишига ўхшаш ҳолат ўзбекларда ҳам ҳозирги давргача сақланиб қолган. Анъанавий дойралардан фарқ қиладиган махсус дойралар фақат аёллардан иборат “ҳалқа” ёки “олқа” деб аталадиган “кўчирик” диний маросимларда арвоҳлар билан алоқа боғлашга ёрдам берувчи восита сифатида қўлланилишини биламиз. Мазкур маросимлар даврида қурбонлик қилинган ҳайвон ёки парранда қонидан дойранинг тери қисмига маълум шакллар чизиб, қонни янгилаш маросимини ўтказиш ҳам жуда қадимий даврлардан сақланиб қолган. Бу маросимлар ислом дини Ўрта Осиёга кириб келишидан олдинги даврлардан меърос бўлсада, ҳозиргача яшаб қола олганлиги билан ҳайратланарлидир. Дойрани шу сифатда ишлатиш ҳодисаси унинг шомонлар чолғуси билан қайсидир даражада алоқадорлигидан далолат беради. Баъзи чолғулар эса ўз номини сақлаб қолгани ҳолда бошқа халқларда кўриниши жиҳатдан кескин ўзгаришларга учраганини кузатиш мумкин. Рус халқ чолғулари сифатида эътироф этиладиган зурна (сурнай), домра (домбира), накри (ноғора)лар шулар жумласидандир. Ўзбек бахшиларининг доимий ҳамроҳи бўлган дўмбира чолғуси домра деб аталадиган рус халқ чолғусининг “қариндоши” эканлигини исботловчи қуйидаги ҳодиса Е. И. Максимовнинг “Российские музыканты-самородки” китобида келтирилади. Рус дайди муסיқачилари - “скоморох”ларни таъқиб қилиш ва халқ чолғуларида ижрони таъқиқлаш тўғрисидаги шох Алексей Михайловичнинг 1648 йилги фармони ва Пётр I нинг машҳур реформалари натижасида кўплаб муסיқа чолғулари

қаторида домра ҳам созандалардан мусодара қилинган ва ёқиб юборилган эди. Рус халқ чолғулари кейинчалик бошқачароқ кўринишда яна пайдо бўла бошлади ва бизга маълум бўлган домра чолғуси косахонаси учбурчак шаклга келтирилиб, “балалайка” номи билан ишлатила бошлади. Машҳур рус халқ чолғулари тарғиботчиси В. В. Андреев рус миллий чолғуларини тиклаш жараёнида Вятск губерниясида амалиётда бўлган шогирди Мартинов томонидан 1895 йилда олиб келинган, у ердаги чордоқдан топилган қадимий домра чолғуси асосида ҳозирда истеъмолдаги домра чолғуси ва унинг оиласини яратган. Юқорида келтирилган воқеалар тизимига асосланиб, шундай хулоса қилиш мумкинки, рус халқ чолғулари оркестрида асосий чолғу ҳисобланган балалайка ва домраларнинг барчаси бизнинг ҳудудимизда деярли дастлабки кўринишни сақлаб қолган дўмбира чолғусининг “набиралари” бўлади.

Муסיқа чолғуларининг муайян бир ҳудудда сақланиб қолиши ва такомиллашувига ўша ердаги ҳукмдорларнинг санъатга ва хусусан миллий чолғу ижрочилигига бўлган муносабатлари ҳам катта таъсир кўрсатган. Тарихдан маълумки, Амир Темур ўзи забт этган мамлакатлардан олим-фузалолар, шоирлар, кўли гул усталар қаторида соҳиби соз аҳлининг энг моҳирларини ҳам Самарқандга келтирганлар. Дарвиш Алининг “Тухвату-ас-сурур” номли асари гувоҳлик беришича, Улуғбек Мирзонинг ўзлари ҳам муסיқий олимлардан саналган. Алишер Навоий яшаган даврда ҳукмронлик қилган Ҳусайн Бойқаро ҳам Ҳиротда санъатнинг гуркираб ривожланишига йўл очган. “Қаерда комрон комраво бўлса, халқ комрона яшайди”- деган фикр шундан туғилган бўлса керак. Фитратнинг “Ўзбек классик муסיқаси ва унинг тарихи” асарида ёзилишича, ҳижрий 970 йилда хонлик тахтига ўтирган машҳур ўзбек хони Абдуллоҳон замонида муסיқа санъатига, муסיқа асбобларига бўлган қизиқиш бағоят ўсиб, ўзбек муסיқа дунёсида уд, қонун, танбур, чанг, най, рубоб, кўбуз, ғижжак, ишрат кунгура, сетор, рухафзо, сурнай, балабон, ноғора, дойра каби чолғулар кенг ривожда бўлган. Муҳаммад Раҳимхон I замонида ҳам маданият ва санъат гуркираб яшнаган. Хоннинг ўғли Оллоқулихон (1825–43- йилларда Хива хони бўлган) ҳам моҳир ғижжакчи

бўлган экан. Айниқса, Муҳаммад Раҳимхон I нинг невараси Бобожон тўра – Муҳаммад Раҳимхон Соний Феруз замонида Хоразмда санъат янада юксак поғонага кўтарилган. Ферузнинг санъатга, хусусан мақомларга бўлган эътиқоди боис мақомларни жазолаш тўғрисидаги фармон ҳам чиқарилган. Хукмдорларнинг ўз саройларида созанда ва хонандаларни сақлаш, созандалар санъатининг турли давлатлардан келган элчилару, меҳмонларга намоёиш этилиши ҳам мусиқа чолғулари ва созандаларнинг давлатлараро маънавий-маданий алоқалар боғлаш ишида иштирок этганлигини кўрсатади. Эрамизнинг III асрларига оидлиги исботланган, Сурхондарё воҳасининг Далварзинтепа қазилмаларида ўз аксини топган уд чолғуси ҳозирги кунда шарқ халқларининг энг кенг тарқалган чолғуси сифатида фойдаланиб келинаётгани ҳолда, унинг анчагина кичик кўринишдаги намунаси Ўрта ер денгизи шимолидаги халқларда “мандолина” ёки дастаси бир оз узайтирилган кўринишда “бузуки” чолғуларининг дунёга келишига асос бўлган. Араблар томонидан Испаниянинг жануби босиб олиниши натижасида бизга маълум бўлган уд чолғуси ўз кўринишини бир оз ўзгартириб гитара чолғуси сифатида XIII асрда дунёга келишига сабаб бўлган.

Мусиқа чолғуларининг ер юзининг турли қисмларига тарқалиши ва такомиллашувида Буюк Ипак Йўлининг ҳам аҳамияти чексиздир. Ушбу алоқа йўли орқали халқлар ўртасидаги сиёсий алоқалар, савдо–сотик ишлари билан бир қаторда маданий алоқалар, хусусан санъат йўлидаги алоқалар ҳам ривожланган.

Хулоса шуки, жуда қадим даврлардан буён мавжуд бўлган турли-туман мусиқа чолғуларининг сақланиб қолиши ва такомиллашуви учун биз яшаб турган ҳудудимизда маълум шарт-шароит яратилган. Бунга миллий чолғуларимизнинг ранг-баранглиги исбот бўлади. Самарқан шаҳри яқинидаги Мўминобод қишлоғи ҳудудидан топилган, ёши 3 – 3 ярим минг йил деб тахмин қилинган, суяқдан ясалган най чолғусининг шунга яқин кўринишда ҳозирги кунда ҳам Сурхондарёнинг Бойсун туманида “ғажир най” номи билан фойдаланиб келинаётганлиги, қадимий мусиқий чолғуларимизни ўрганиш,

таҳлил этиш заминимизда яшаб ўтган ота-боболаримиз билан маънавий муштараклигимизни мустаҳкамлашимиз асос бўлиши мумкин.

Дунё халқларининг этник чолғулари. Замоनावий мусиқа маданиятида миллий мусиқа чолғуларининг тутган ўрни. Ғарб ва Шарқ мусиқа чолғуларидаги тафовут ва ўхшашлик масалалари. Дунё этник чолғуларини такомиллаштириш ва замоनावий мусиқада қўллаш бўйича тажрибалар. Қадимий ва этник чолғуларнинг замоनावий мусиқа маданиятидаги ўрни. Чолғу ижрочилигининг ривожланиши ва ижро услубларининг такомиллашувида халқаро танлов ва фестивалларнинг ўрни. “Шарқ тароналари” халқаро мусиқа фестивалининг дунё халқлари этник ва миллий чолғуларининг тарғиботидаги аҳамияти. Шарқ халқларида тарқалган дуторсимон чолғуларда ижро штрихлари. Ижро малакасини ўстиришда бошқа халқларда тарқалган услублардан самарали фойдаланиш. Дунё халқлари дамли чолғулари ижросида нафас қайтариш услуби. Сурнайсимон ва найсимон чолғулар. Марказий Осиёда тарқалган мусиқа чолғуларининг жаҳон мусиқа чолғуларининг ривожига таъсири. Кўбиз ва кўбизсимон чолғуларнинг Европа мусиқа маданиятига таъсири. Уд ва удсимон чолғулар. Чангсимон чолғулар. Жаҳон этник ва миллий чолғуларида яратилган янги ижро услубларини таҳлил қилиш ва таълим тизимига татбиқ этиш масалалари.

Мавзу бўйича саволлар:

1. Дўмбира чолғуси қайси чолғуларнинг пайдо бўлишига асос бўлган?
2. Уд чолғуси қайси халқларда кенг фойдаланилади?
3. Сурнайсимон чолғулар қайси халқларда учрайди?
4. Чанқўбиз чолғуси Ғарбда қандай номланади?
5. Шодландларнинг энг севимли дамли чолғусини биласизми?
6. Ўзбек мусикасида қайси этник чолғулар фойдаланилмаяпти?
7. Араблар “ребаб” деб қайси чолғуни атади?
8. Корейсларнинг сепири чолғуси қайси ўзбек чолғусига ўхшайди?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ал-Фараби. Трактаты о музыке и поэзии Пер.с арабского.— Алматы: Гилим, 1993.
2. Р.Абдуллаев Байсун (Традиционная музыкальная культура). Т.: 2006

3. Женевьев Дурнон Анъанавий мусиқа ва мусиқа чолғуларини тўплаш бўйича қўлланма. Юнеско нашри 2003

2-Мавзу: ЖАҲОНДА МУСИҚА ЧОЛҒУЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОРАСИДА ОЛИБ БОРИЛАЁТГАН ТАЖРИБАЛАР

Режа

1. Миллий ва этник чолғуларни такомиллаштириш тажрибалари.
2. Классик ва замонавий чолғуларни такомиллаштириш борасидаги тажрибалар.
3. Такомиллаштирилган ва қайта ишланган мусиқа чолғуларининг ҳозирги кун жаҳон мусиқа маданиятидаги ўрни.

Мавзуга оид таянч иборалар: сунъий чолғулар, дамли чолғулар, урма чолғулар, торли чолғулар, мезробли (плекторли) чолғулар, камонли чолғулар, оркестр, чолғу ансамбли, камер оркестри, камер ансамбли, такомиллаштирилган чолғулар, қайта тикланган чолғулар, чолғу гуруҳи, чолғу оиласи.

Ушбу мавзуни ёритишда қуйидаги масалалар камраб олинishi мўлжалланган:

Дамли чолғуларни такомиллаштириш тажрибалари. Дунё халқларининг дамли ва урма чолғуларини тарғиб этиш ва такомиллаштиришда мултиинструменталист (кўплаб чолғуларда ижро эта оладиган) мутахассисларнинг ўрни. Владисвар Надишана тажрибалари ва ижро услублари. Этник чолғуларда ижрочиликни тарғиб этишда замонавий ахборот воситаларидан фойдаланиш. Этник чолғуларини такомиллаштиришда ва тарғиб этишда чолғу ижрочилари бирлашмалари ва уюшмаларининг роли. Анъанавий чолғулардан таълим тизимида ва профессионал ижрочилик фойдаланиш масалалари. Миллий чолғулардан эстрада жанрида фойдаланиш тажрибалари. Фольклор чолғулари, уларни сақлаб қолиш ва таълим тизимига киритиш масалалари. Симфоник оркестрларда фойдаланиладиган чолғуларни такомиллаштириш тажрибалари. Чолғуларни такомиллаштиришда овоз кучайтириш мосламалари имкониятларидан фойдаланиш услублари. Классик ва замонавий чолғуларни такомиллаштириш орқали уларни эстрада ансамбллари ва оркестрларида фойдаланишнинг истикболлари ва салбий ҳолатлар. Такомиллаштирилган мусиқа чолғуларининг дунё халқлари мусиқаси ва эстрада мусиқаси тарғиботидаги ўрни.

Араблар ўз қадимий дамли чолғуларини “най” деб атайдилар. Бу чолғулар Миср фиръавнлари ҳукмронлик қилган даврларда пайдо бўлганлиги учун ён томонида тешик очилмаган найларни улар “фиръавн найи” деб аташади. Ҳозирда ишлатиладиган найлар махсус «буус» деб аталадиган қамишлардан тайёрланади. Бу қамишларнинг бўғинлари жуда қисқа бўлиб, ҳар бир найда 9 та бўғин бўлиши шарт. Чолғунинг энг пастки бўғинида тешик очилмайди, 8- бўғинда 2 та, 7- бўғинда 2 та, 6- бўғинда яна 2 та, жами 6 дона тешик очилади. Бу тешиклар очилган томонининг тескарисидан, 5- бўғинда яна битта тешик очилади. Бу тешик фақат лозим бўлгандагина ишлатилиб, асосий куй устки томондаги тешикларни очиб-ёпиш орқали ҳосил қилинади. Араблар ишлатадиган найлар уларнинг 7 мақоми номи билан аталади ва ҳар бир чолғу маълум бир баландликдаги товушга созланган бўлади. Булар:

- Рост - до
- Дока - ре
- Бусалик - ми
- Гоҳарко - фа
- Наво - соль
- Ҳусейний - ля
- Ажам – си бемоль

Ҳиндлар ишлатадиган найлар уларда қўлланиладиган товуш қаторининг барча товушлари асосида тайёрланиб, ишлатиладиган найларнинг сони 24 тагача етади.

Манзур. Бу мусиқий чолғу янги ҳисобланади, чунки танбур билан тор чолғулари оралиғидаги товуш садосига эга бу чолғу бундан 1989 йилда Тошкентлик чолғу устаси Муҳаммадназир Юнусов томонидан тажриба тариқасида яратилган. Созандалар ўртасида жуда кенг тарқалмаган бўлсада, Ўлмас Расулов, Абдуҳамид Мирҳамидов томонидан ижро этиб Ўзбекистон Радиосининг олтин фондида ёздирилган мусиқий асарлар мазкур чолғунинг садоланиши жиҳатидан танбур билан озарбайжон торининг ўртасида яратилганлигини англаш мумкин. Манзурни чалишда ишлатиладиган мезроб

ҳам ўзига хос услубда пластик тордан тайёрланади. Унинг товуш тембри жуда паст бўлиб, созандалар ансамблида фойдаланиш имконияти чегараланган. Шунинг учун ҳам бу чолғудан аксарият ҳолларда мусиқий ёзувлар пайтида, овоз кучайтириш мосламалари мавжуд шароитда фойдаланилади. Чолғунинг товуш қатори хроматик тарзда, боғлама пардалар билан белгиланган. Манзурнинг биринчи жуфт торлари кичик октава соль товушига, иккинчи торлари кичик октава ре, учинчи торлари эса катта октава ля товушига соланади. Бошқача қилиб айтганда, манзур чолғуси қашқар рубобидан бир тон паст соланади. Унда ижро этиш техникаси қашқар рубоби ва озарбайжон ториға яқин бўлиб, манзур торларининг жуда таранг тортилмаганлиги унда, пардаларни эзиш ҳисобига, чуқурроқ нолаларни ҳосил қилиш имконини беради.

Мусиқа чолғулари усталари, яъни созгарлар доимо турли тажрибаларга қўл уриб чолғуларни мукаммаллаштириш, ижро имкониятини янада кенгайтириш, садосини яхшилаш, кўринишини такомиллаштириш, турли безаклар билан безашга ҳаракат қилиб келганлар. Шу билан бир қаторда баъзи созгарлар маълум муддат истеъмолда бўлиб кейинчалик унутилган чолғуларни қайта тиклаш ва уларга янгидан ҳаёт бағишлаш йўлидан ҳам бориб, маълум муваффақиятларга эришган ҳам. Санъатшунослик доктори, профессор Абдуманнон Назаров берган маълумотларга кўра қадимда биз яшаб турган заминда қўлланилган ва кейинчалик истеъмолдан чиққан анча-мунча мусиқа чолғулари мавжуд экан. Уларнинг маълум қисми қуйидагилардир:

Ятуғон - қонунсимон, кўп торли чолғу. У гўё ётқизиб қўйилган қонунни эслатади.

Пипа - ҳозирда шарқ халқлари, хусусан Хитойда кенг тарқалган чолғу. Бу чолғу аслида руд, уд, барбад номлари билан аталадиган уд чолғусининг ладли туридир.

Шохруд - қонун ва чангга ўхшаш кўп торли чолғу.

Мусиқор -кўп найчалар ёнма-ён жойлаштирилган Пан флейтаси.

Бурғу - ҳайвонларнинг узун шохидан ясалган дамли чолғу. Бурғусимон

чолғулар русларда ҳам учрайди. Улар турли катталиқдаги шохлардан фойдаланиб турли товуш баландлиги ва тембрига эга чолғу оиласини ҳам яратганлар.

Қироқ - камонли торли чолғу.

Науба- довул ва ноғорага ўхшаш урма зарбли чолғу.

Жаложил - шиқилдоқ. Европа халқларида ишлатиладиган бубен чолғусига ўхшаш. Унда думалоқ холга келтирилган қасқонга тери тортилиб, қасқоннинг ичкари томонига ҳиқилдоқлар осилади.

Чиндовул - хитой довули. Чиндовулни тувак қисми металлдан ҳам ясалган.

Даф - ҳозирги дойранинг турларидан бири.

Руҳафзо - торли, мезроб билан чалинадиган чолғу.

Тунбак - Эрон ва Ҳиндистонда ишлатиладиган урма зарбли чолғу. Бу чолғулар билан бир қаторда Қуръони Каримда номлари тилга олинган - Нафир (дамли чолғу), Ноқур (зарбли чолғу), Сафир (дамли чолғу)лар ҳам қадимда ота-боболаримиз томонидан ишлатилган деган фикрлар мавжуд.

Миниатюраларда тасвирланган созларга ўхшатиб 1985 йили илк марта ўйма дутор ясалган эди. Ушбу созни янада такомиллаштириш натижасида янги мумтоз ўзбек чолғуси «Қўштор» дунёга келди.

1991 йилнинг 24 августида ўтказилган ҳунармандларнинг халқ амалий санъат кўргазмасида «Қўштор» чолғуси намойиш этилди ва фахрли 1- ўринни олишга эришилди. Андижон вилояти ҳокимлиги устанинг камтарона меҳнатига юксак баҳо бериб, «Фахрий Ёрлик» ва рангли телевизор билан мукофотлади. Бундай эътибор устани янгидан-янги чолғуларни яратишга даъват этиб руҳлантириб келмоқда. Ўша вақтда яратилган «Қўштор» созининг кўриниши тарихий созларнинг нусхаларидан олинган бўлиб, бу чолғунинг дутордан фарқли жойи унинг шаклида ҳамда ўймалигида, шунингдек, яхлит ёғочдан ишланганлиги, товуш тембри, оҳангининг ёқимли эканлигидадир. Чолғунинг товуш оралиғида ҳам дутордан фарқ мавжуд бўлиб, бу соз кўпроқ анъанавий миллий-мақом куйларини ижро этишга мўлжалланган.

Ғижжаки Бобурий созининг яратилиши ҳамда унинг тайёрланиши вақтида

камонли ва чертиб чалинадиган созларнинг миниатюра асарларидаги тасвири асос қилиб олинди. Мазкур чолғу IX-XVI асрларда қўлланган созлар туркумига киради. У ҳақидаги айрим маълумотлар Темурийлар сулоласига мансуб бўлмиш Бобурийлар давридан бизгача етиб келган баъзи ҳужжатларда ўз аксини топган. Бу сознинг биз тиклаган, такомиллашган нусхаси учун тарихий рубоб ва ғижжак созининг миниатюрадаги шакллари катта ёрдам берди. Бугунги кундан сознинг барча талабларга тўла жавоб берувчи уч хил нусхаси (варианти) яратилди ҳамда барча синовлардан муваффақиятли ўтди. Янги сознинг биринчи ўйма нусхаси 1985-86 йиллари юзага келди. 1991 йили илмий нуқтаи назардан ўрганилган, ҳар томонлама такомиллашган иккинчи нусхаси дунёга келди. Созга Андижонда бўлиб ўтган санъаткорлар ва санъат шинавандаларининг катта йиғилишида «Ғижжаки Бобурий» деб ном берилди. Темурийлар сулоласи давридаги созлар туркумига кирувчи бу сознинг тикланишида улуғ бобокалонларимиз руҳлари мададкор бўлган бўлса ажаб эмас. Сознинг математик (геометрик), физик, кимёвий томонлари ҳисоблаб чиқилди ва аниқ ўлчовлар асосида иш олиб борилди. Унинг синовида товушнинг жарангдорлиги, тозаллиги, ёқимли, юмшоқ, мунгли ва ҳамоҳанглигига катта эътибор берилди. 1994 йилда эса чолғунинг бўғиз қисмига баъзи ўзгартиришлар киритилди. Бу соз янги чизма асосида тайёрланди ва амалиётда тўлиқ синаб кўрилди. Қуйидаги тасвирда синовдан ўтказилган «Ғижжаки Бобурий» созининг такомиллашган нусхаси акс эттирилган (созни тайёрлаган усталар Абдумалик, Абдурахмон ва Сардорбек Мадраимовлар).

«Хушнаво» – тарихий чангнинг бугунги кундаги янги яратилган нусхаси бўлиб, табаррук ўтмишимизнинг бизга қолдирган жуда катта бойликларидан бири сифатида намоён бўлади. Чолғунинг асл нусхасининг андазаси Темурийлар сулоласи яшаган ва ҳукмронлик қилган вақтларга бориб тақалади. Тарихий манбаларда ёзилишича, мазкур чолғу хонаки базмларда кўпроқ аёллар томонидан чалинган. Миниатюра асарларидаги тасвирларда ҳам бу ҳолат ўз ифодасини топган. Чангнинг тарихий манбаларда тасвирлари борлиги созни

тиклаш борасидаги ишимизда қўл келди. Дастлаб чолғунинг асл нусхасига ўхшаган бир неча турлари тайёрланди, аммо уларни ҳозирги куннинг талабларига жавоб бера оладиган садолантириш имкони бўлмади. Созтовушининг паст эшитилиши, торлари тебраниши нуқтаи назаридан олганда катта давраларда ижро этиш имкониятлари етарли эмаслиги, мазкур созимизнинг такомиллашган янги турини ихтиро қилишга ундади. Чолғунинг янги нусхасини тайёрлаш учун тахминий чизма асосида иш бошлар эканмиз, дастлаб чолғу тайёрланадиган хом ашёлар танланди, сўнгра макети тайёрланди. 1994 йилнинг октябрь ойларида сознинг косахонаси тайёрланди. Косахонани созга ёпиштириш анча мушкул кўчди. Шунинг учун яна бошқа косахона чизмалари яратилди, охир-оқибатда сознинг ҳозирги кўринишдаги ҳолати бунёд бўлди. Чолғунинг торлари олдинига сунъий толадан тортилди, аммо бу торлар бизнинг талабимизга жавоб бермади. Товушларнинг жарангдорлиги паст бўлди. Шу боисдан кейинчалик темир симлардан фойдаланилди. Натижа яхши бўлиб, товушларнинг жарангдорлиги орта бошлади. Сўнгра замонавий чангдан фарқли равишда айрим торларни ярим тон ёки бир тонгача тушириб ёки кўтарилиб, созланиш мосламалар тайёрланди ва бот-бот синовдан ўтказилди. Қонун чолғусида ишлатиладиган бундай мослама чолғучига куй чалинаётган даврда бемалол куйнинг тоналлигини ўзгартириш имкониятларини беради. Бу чолғуда торларни чертиб, тирнаб, махсус мослама билан уриб чалиш мумкин. Сознинг 1995 йилда яратилган янги турини миллий ансамбллардан ташқари яқка ижрочиликда, шунингдек кўп овозли оркестрларда ҳам бемалол қўллаш имкониятлари туғилди. «Хунаво»нинг бу нусхаси барча иқлимий шароитларда чалинганда ҳам товушларининг ўзгармаслиги билан алоҳида аҳамиятга эгадир.

«Мерос» чолғусининг шакл-шамойили Алишер Навоий асарларига чизилган миниатюралардаги тасвирлардан олинган. Хусусан, «Базмда» деб номланган миниатюрада созанда қўлида тасвирланган чолғу биз учун асос бўлди. 1993 йили бу сознинг дастлабки чизмаси яратилди. Аммо созни тайёрлаш ишлари 1995 йилдагина бошланди ва шу йилнинг март ойида биринчи ва иккинчи

нусхалари тайёрланиб, синовдан ўтказилди. «Мерос»нинг бошқа созлардан фарқи шуки, торлари остида пардалар йўқ ҳамда мезроб (плектор) билан тирнаб чалинади. Товушининг мунглилиги билан тарихий созлар садосини беради. Унда ҳосил қилинадиган товушларининг ўзига хослиги, салобати ва бошқа созларда такрорланмаслиги боис уни аслан тарихий, шаклан янгимусиқа чолғуси дейишга асос бўла олади. Унда ҳам мақом куйларини, ҳам замонавий бастакорлар асарларини бемалол ижро этиш имкониятлари мавжуд. «Мерос»ни тайёрлаш технологияси ва иш чизмалари тўлалигича ҳозирланган бўлиб, бу ҳужжатлар Илмий Кенгаш муҳокамасидан ўтказилган. Халқаро Бобур жамғармаси ҳомийлигида ўтказилган иқтидорли ёшлар кўрик-танловида Абдурахмон Мадраимов «Мерос» чолғуси билан иштирок этиб совриндор бўлди.

Мавзу бўйича саволлар:

1. Ҳозирда эски қадимий чолғулардан қайсилари қайта тикланган?
2. Арабларда найда ҳосил қилинадиган товушлар қандай номланади?
3. Шарқ халқларида тоналлик (тональность) нималарнинг номи билан аталиб келади?
4. Корейс миллий оркестри кўповозли мусиқани ижро этадими?
5. Хитой ва Японияда уднинг такомиллаштирилган вариантларини қандай номлашади?
6. Фортепиано чолғусининг пайдо бўлиш ва такомиллашиши босқичларини биласизми?
7. Скрипкасимон чолғулар қайси чолғулардан келиб чиққан деган тахминлар бор?
8. Гитара чолғусининг ватани қаер ва у қайси чолғудан пайдо бўлган?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ў.Тошматов Чолғушунослик (Олий таълим муассалалари учун ўқув-қўлланма) Т.: 2006
2. М.Абдукаримов Чолғушунослик (Олий таълим муассалалари учун ўқув-қўлланма) Насаф нашриёти 2006

3. Р.Абдуллаев Байсун (Традиционная музыкальная культура). Т.: 2006
4. Тошматов Ў., Туратов С. “Кўхна чолғулар ижрочилиги” – Т.: Ўқув қўлланма, 2015.

3-Мавзу: ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА МИЛЛИЙ ВА ЗАМОНАВИЙ ЙЎНАЛИШДА ФАОЛИЯТ КЎРСАТАЁТГАН ЧОЛҒУ ЖАМОАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ РЕПЕРТУАРЛАРИ

Режа

1. Европа классик музикаси тарғиботида симфоник оркестрларнинг ўрни.

2. Этник чолғулардан ташкил топган ансамбллар ва оркестрларнинг миллий музика тарғиботидаги аҳамияти.

3. Жаҳон халқлари чолғу жамоалари репертуарини ўрганиш, таҳлил қилиш ва таълим тизимида фойдаланиш масалалари.

Мавзуга оид таянч иборалар: чолғулар таснифи, халқий (табиий) чолғу, сунъий чолғулар, оркестр, чолғу ансамбли, камер оркестри, камер ансамбли, реконструкция қилинган (қайта ишланган) чолғулар, такомиллаштирилган чолғулар, қайта тикланган чолғулар, чолғу оиласи.

Ушбу мавзунинг ёритишда қуйидаги масалалар қамраб олинади:

Европа классик музикасининг тарғиботи билан шуғулланаётган энг илғор симфоник оркестрлар. Шарқ мамлакатларида фаолият кўрсатаётган энг таниқли симфоник оркестрлар ва уларнинг репертуарлари. Германия симфоник оркестрлари. Германияда оркестр чолғучиларини тайёрлаш тизими. Этник чолғулардан ташкил топган ансамбллар. Халқ музикасини тарғиб этиш, янги услуб ва жанрларни яратишда этник чолғуларнинг ўрни. Шарқ ва Шимол халқлари музикасига қизиқишнинг ортишида этник чолғу ансамблларнинг роли. Корейс этник чолғулари оркестрида қўлланадиган музика чолғулари ва уларнинг ўзбек миллий чолғуларига ўхшашлиги масалалари. Ўзбек фольклор чолғуларидан замонавий ижрочиликда фойдаланиш тажрибалари. Дунё халқлари чолғу жамоаларининг турлари ва ижро услублари. Дунё халқларининг яққанавозлари ва чолғу жамоалари репертуаридан Ўзбекистон музикаий таълим тизимида фойдаланиш истикболлари.

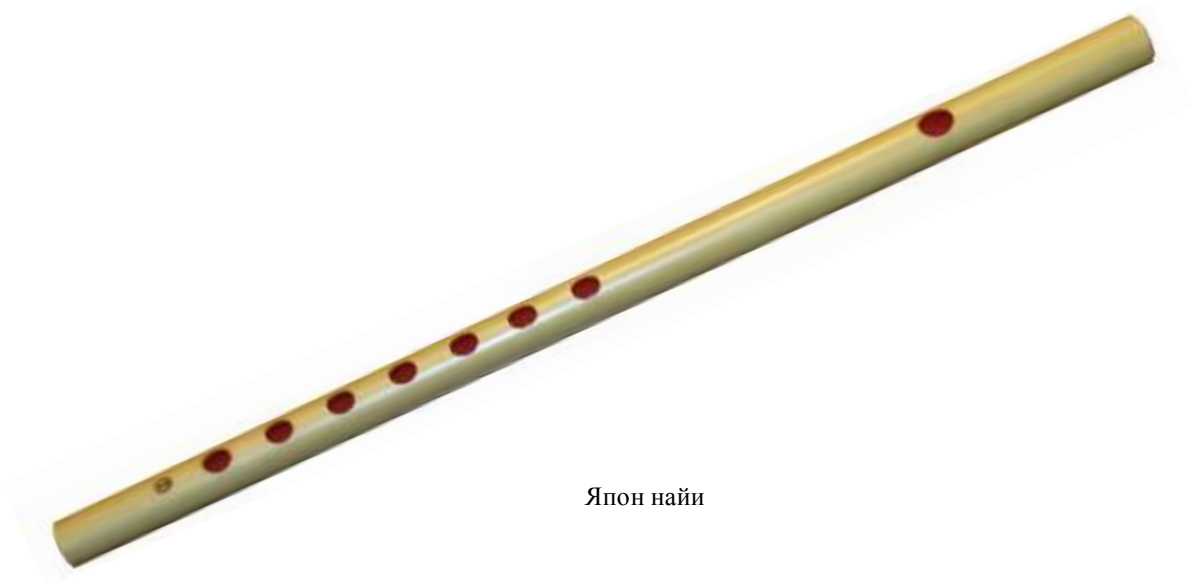
ДУНЁ ХАЛҚЛАРИНИНГ ЭТНИК ЧОЛҒУЛАРИ

Фиръавн найи (Миср)

Тутак (Тожикистон)

Япон найи

Дудук (Арманистон)

Пан флейтаси (Малайзия)

Пижатка (Россия)

Sany (Хиндистон)

Pung (Германия)

Zumiaga (Германия)

Rkang-gling (Хитой)

Кугиклы (Россия)

Дуда (Украина)

Daegeum

Daeyeum (Корея)

Danso

Danso (Корея)

Xichiriki (Япония)

Launeddas (Германия)

Каен (Жанубий Шарқий Осиё)

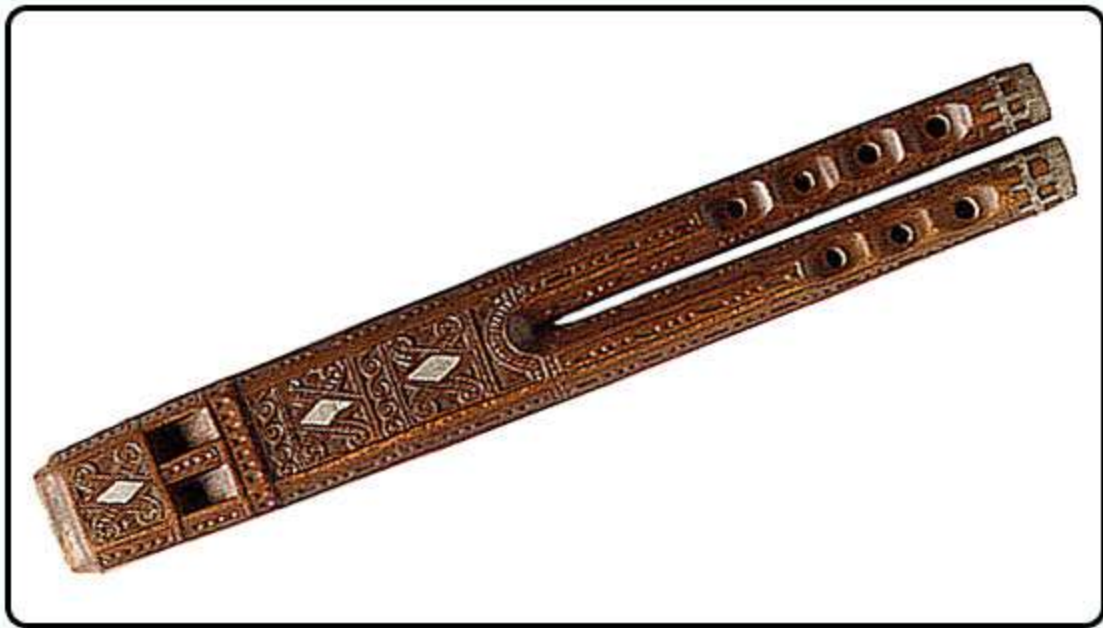

Нортрумбия волинкаси

Bullroger (Австралия)

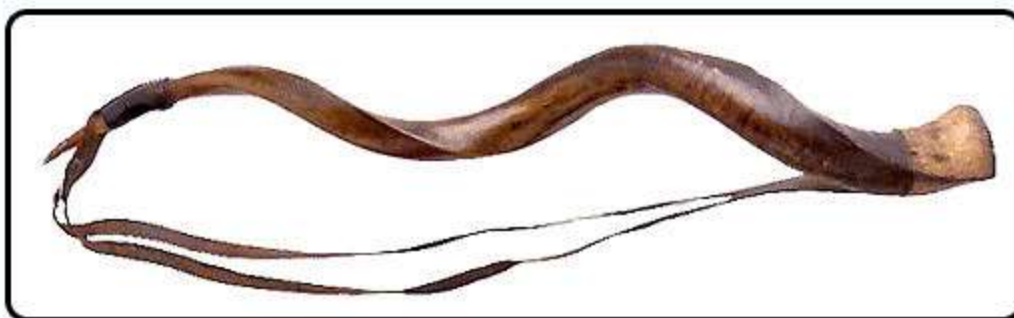
Двојнич (Југославија)

Ди (Хитой)

Sheng (Хитой)

Африка бургуси

Тритон бургуси

Algaita (Шаркий Африка)

Valixa (Мадагаскар)

Shofar (Африка)

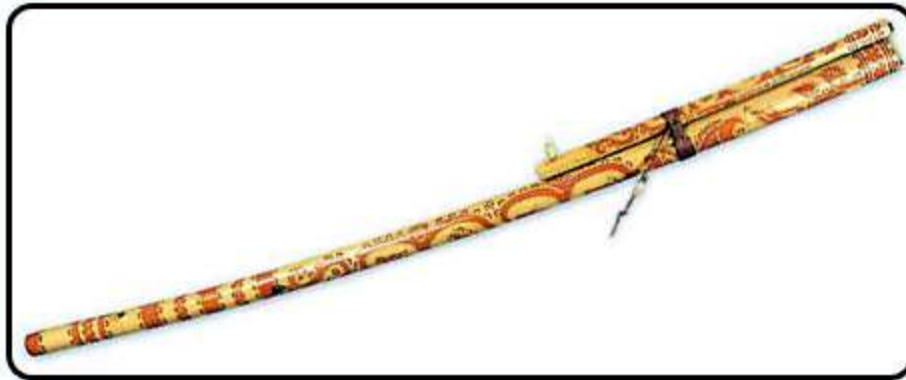
Zurna (Осиё халқлари)

Ней (Озарбайжон)

Кена (Лотин Америкаси)

Фуура (Словакия)

Свирель (Россия)

Серірі (Корея)

Жалейка (Россия)

Kaval (Греция)

Малайзия найи

Таеруеонгсо (Корея)

Диджериду (Австралия)

Окарина (Жанубий Ам ерика)

Volinka (Шотландия)

Кнulusi (Хитой)

Хитой найи

Ҳинд барабани

Вак (Корея)

Чук (Корея)

Вонанг (Хитой)

Slit-baraban (Шимолій Америка)

Ео (Корея)

Шаманлар дойраси

Pyeonjong (Корея)

Pyеongууеong (Корея)

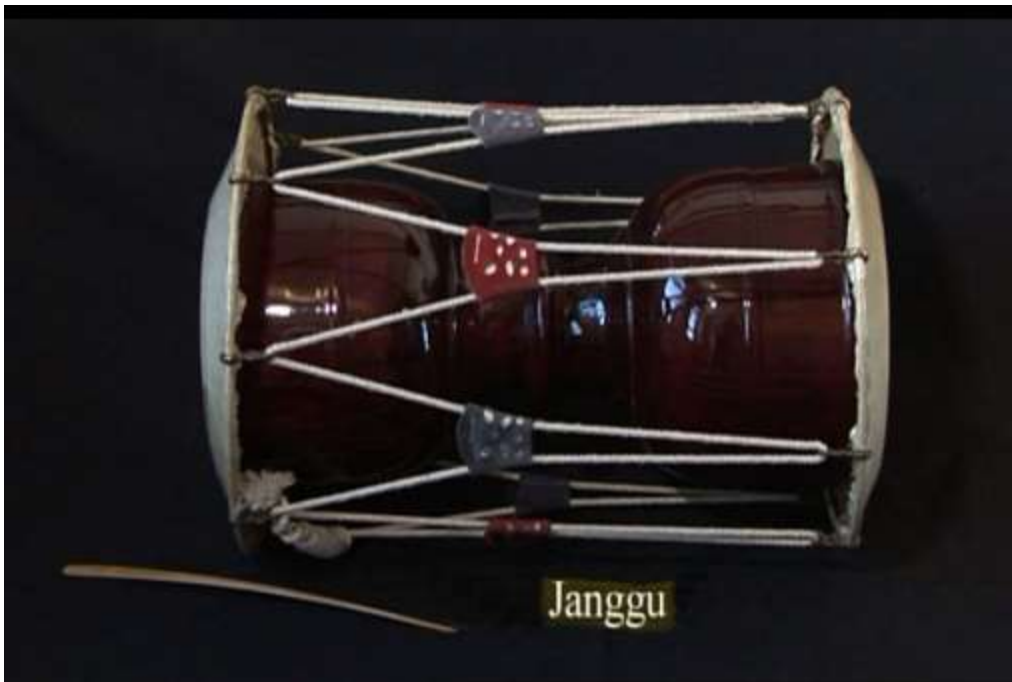
Kichik jingo (Корея)

Jingo (Корея)

Jing (Корея)

Јангу (Корея)

Одауко (Јпония)

Tabla (Ҳиндистон)

Kalangu (Нигерия)

Atumpan (Гана)

Kastanet (Испания)

Marimba (Ангола, Индонезия)

Angklung (Индонезия)

Вало (Африка)

Дарбука. Думбек (Осиё халқлари)

Куге (Европа халқлари)

Gender (Лотин Америкаси)

Kalimba (Африка)

Мбіга (Африка)

Чангқубиз

Варган, хомуз

Покистон чангқубизи

Вьетнам чангкўбизлари

Баян (Россия)

Arfa Verakrus (Мусп)

Yanggoun (Угун)

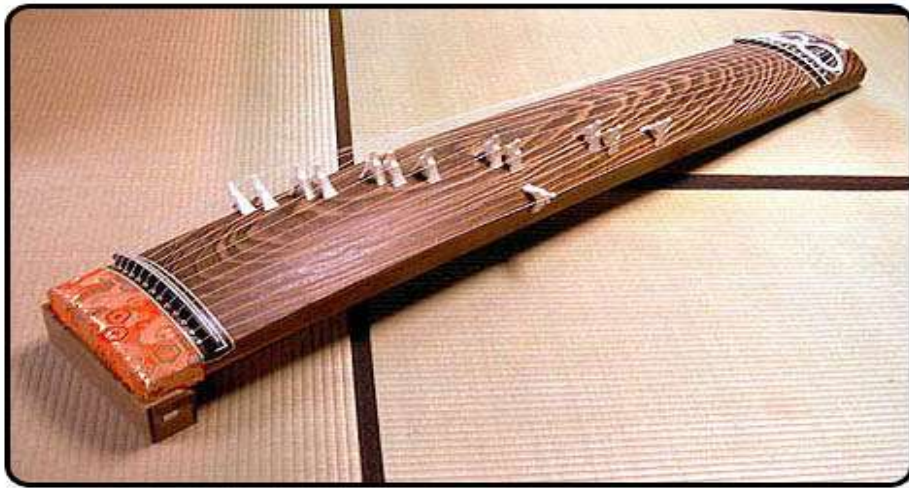
Yanggeum (Корея)

Kantele (Финляндия)

Gayageum (Корея)

Koto (Япония)

Geomungo (Корея)

Гусли (Россия)

Saung-gauk (Бирма)

Кора (Гарбий Африка)

Кора (Африка)

Апалач цимбаласи (Индонезия)

Ukulele (Гавай ороллари)

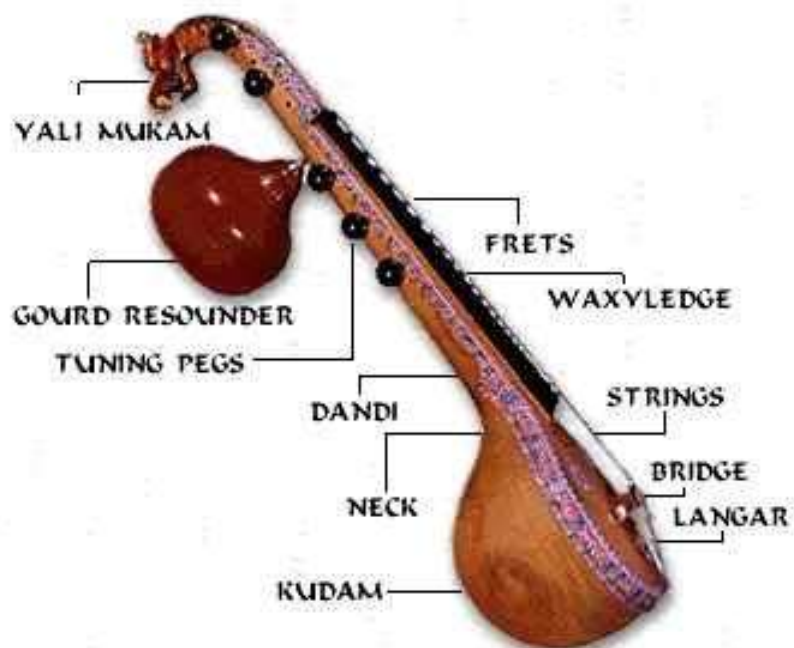
Екин (Хитой)

Ріра (Хитой)

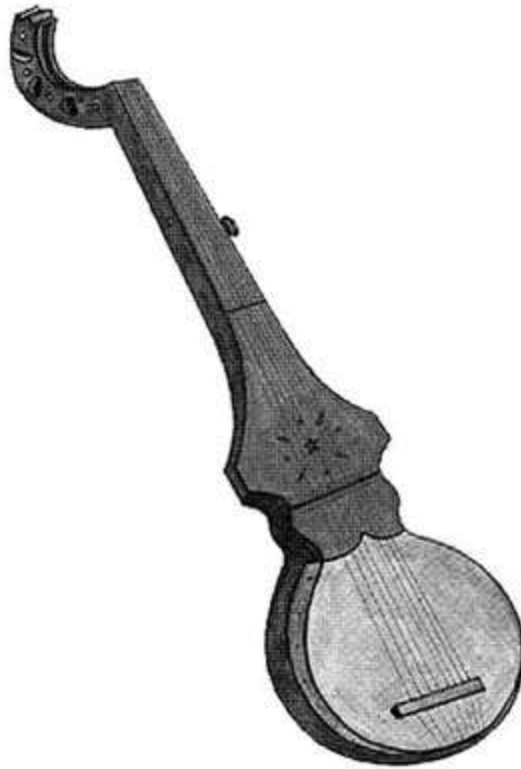
Mandolina (Италия)

Vina (Хиндистон)

Charango (Ўрта ер денгизи)

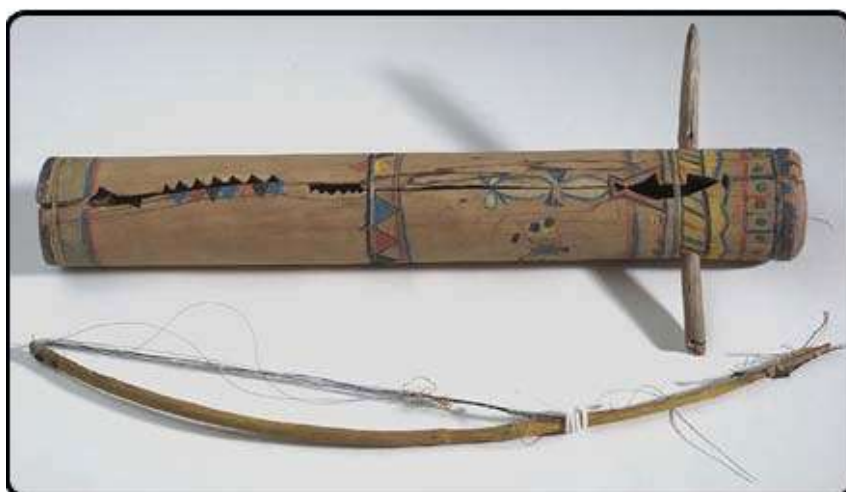
Vuzuki (Греция)

Vuzuki (Греция)

Setar (Хиндистон)

Апачилар скрипкеси (Америка)

Гудок (Россия)

Кўбизлар (Ўзбекистон)

Skripka Hardanger (Hardingfelle) (Норвегия)

Андалузия ребаби

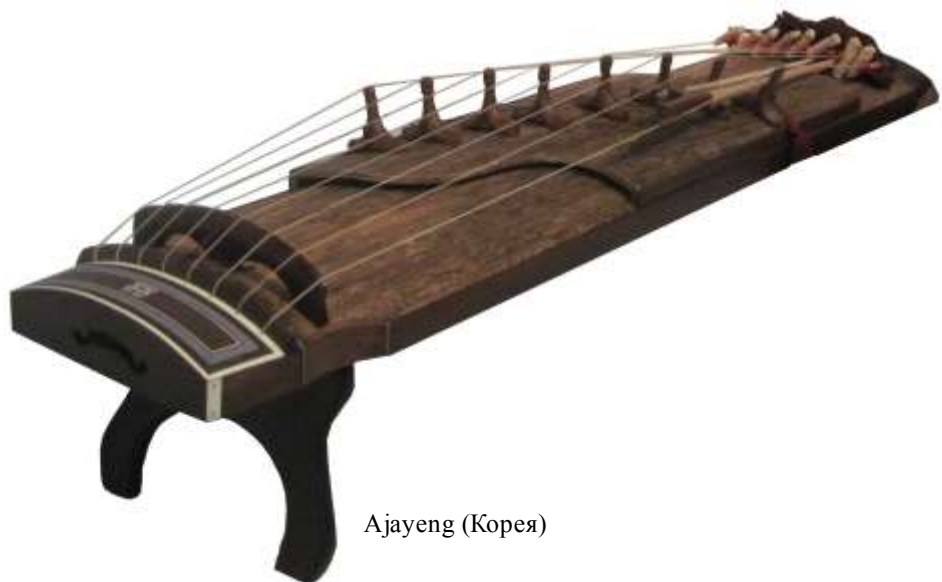
Лјерика (Хорватия)

Ерху (Хитой)

Ајајенг (Корея)

Ајауенг (Корея)

Кяманча (Озарбайжон)

Хауегеум (Корея)

Igil, Morin хуур (Монголия)

Никелхарра (Швейцария)

Hurdy Gurdy. Organistrum (Европа халқлари)

Мавзу бўйича саволлар:

1. Дунё халқларининг қайси дамли чолғуларини биласиз?
2. Дунё халқларида тарқалган урма-жарангли торли чолғуларнинг номларини санаб бера оласизми?
3. Дунё халқларининг камонли чолғуларидан қайсиларини биласиз?
4. Кеманча чолғуси қайси ўзбек чолғуси билан ўхшаш?
5. Оркестр жамоаларининг турларини санаб бера оласизми?
6. Камер оркестри (Европада) қандай таркибда бўлиши мумкин?
7. Дамли чолғулар овоз қилиш принципларига кўра неча турга ва қайси турларга бўлинади?
8. Симфоник рок нима?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. В.Беляев Музыкальные инструменты Узбекистана Москва 1933 г
2. Т.С.Вызго Музыкальные инструменты Средней Азии. Музыка. 1980
3. Ал-Фараби. Трактаты о музыке и поэзии Пер.с арабского.— Алматы:

Гилим, 1993.

4. Женевьев Дурнон Анъанавий мусика ва мусика чолғуларини тўплаш
бўйича қўлланма. Юнеско нашри 2003

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Маърузадан сўнг режалаштирилган дастлабки икки мавзу бўйича амалий машғулотлар маъруза машғулотининг мавзуси асосида ташкил этилади. Бунда тингловчилар мустақил равишда, шунингдек педагог томонидан таклиф этилган йўналиш бўйича амалий топшириқларни бажарадилар. Топшириқ ёзма, савол-жавоб тарзида ёки амалий ижро ёки бошқа шаклда бажарилиши мумкин.

Назарий таълим режалаштирилмаган амалий машғулотлар қуйи келтирилган режалар асосида ташкил этилади. Амалий машғулотлар тингловчиларнинг таклиф этилаётган мавзуга бўлган муносабатини ёзма, оғзаки жавоб ёки амалий ижро кўринишларида ифода этишлари учун имкон яратиши кўзда тутилган. Амалий машғулотлардаги режалаштирилган масалалар педагог томонидан махсус тайёрланган тарқатма материаллар, ёзма манбалар, қўшимча воситалар, шунингдек мусиқа чолғуларидан амалий фойдаланиш орқали тингловчиларнинг фаоллигини ошириш учун хизмат қилиши керак.

Мавзу: Урма зарбли чолғулар ва улардан ташкил топган чолғу жамоаларининг ютуқлари (2 соат)

Режа

1. Урма чолғу якканавозлари ва урма чолғулардан ташкил топган ансамбллар.
2. Урма чолғулардан замонавий мусиқа ижрочилигида фойдаланиш истиқболлари.
3. Урма чолғуларда эришилган ижро техникасидан мусиқий таълим тизимида самарали фойдаланиш масалалари.

Мавзу: Дамли чолғулар ва улардан ташкил топган жамоаларининг ижро услубларини ўрганиш (2 соат)

Режа

1. Энг илғор дамли чолғу ижрочилари ва дамли чолғулардан ташкил топган энг намунали жамоалар фаолияти ўрганиш.
2. Дамли чолғуларда ижро техникасининг ўсиш босқичлари
3. Замонавий ва анъанавий дамли чолғулардаги эришилган ижро

техникасидан мусиқий таълим тизимида самарали фойдаланиш масалалари.

Мавзу: Торли чолғуларда ижро маҳоратининг ўсиши билан боғлиқ масалалар (2 соат)

Режа

1. Торли чолғуларда ижро техникаси
2. Торли чолғулардан ташкил топган анъанавий йўналишдаги жамоалар.
3. Камер оркестрларнинг Европа классик мусиқаси тарғиботидаги ўрни.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- тарихий манбалардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида мавзуни ўрганиш;

- Жаҳон мусиқий таълим тизимида, янгидан ташкил этилаётган чолғу жамоаларида фойдаланилаётган чолғуларни ўзбек чолғулари билан таққослаш асосида хулосалар чиқариш;

- жаҳонда миллий ва этник чолғуларнинг такомиллашиш ёки йўқолиб кетиш сабабларини ўрганиш;

- эълон қилинган танқидий материаллар асосида мустақил қарор қабул қилиш устида ишлаш;

- жаҳонда мусиқа чолғуларининг такомиллашуви ва мусиқа чолғуларида ижрочилиқда янгидан пайдо бўлган услубларни таълим тизимига татбиқ этиш жараёнига ўз муносабатини ёзма баён этиш.

ГЛОССАРИЙ

Анъанавий чолғулар – анъанавий мусиқа ижрочилигида фойдаланиладиган чолғулар.

Этник чолғулар – турли халқларга мансуб мусиқа чолғулари.

Дамли чолғулар – ҳаво ёрдамида мусиқа товуши ҳосил қилишга мўлжалланган мосламалар.

Урма чолғулар – кўл ёки бирор мослама билан уриш ёрдамида мусиқий ритм ҳосил қилишга мўлжалланган (қаттиқ жисмдан тайёрланган) мосламалар.

Торли чолғулар – торни тебратиш орқали мусиқа товуши ҳосил қилишга мўлжалланган мосламалар.

Тилли дамли чолғулар – бир ёки икки ёқлама тилни тебратиш орқали мусиқа ҳосил қилинадиган дамли чолғулар.

Мусиқа чолғуси – мусиқа ҳосил қилишда фойдаланиладиган барча асбоблар.

Чолғулар таснифи – мусиқа чолғуларини муайян услубда гуруҳларга бўлиш.

Халқий (табиий) чолғу – инсон овози.

Сунъий чолғулар - мусиқа ҳосил қилишда фойдаланиладиган инсон томонидан яратилган мосламалар.

Урма жарангли торли чолғулар – тортилган торни махсус мослама воситасида уриш орқали товуш ҳосил қиладиган мусиқа чолғулари.

Тирнама чолғулар – тортилган торларни тирнаш воситасида товуш ҳосил қиладиган мусиқа чолғулари.

Мезробли (плекторли) чолғулар – тортилган торларни махсус мослама воситасида тирнаш орқали товуш ҳосил қиладиган мусиқа чолғулари.

Камонли чолғулар – камон (смычок) ни торга ишқалаш воситаси товуш ҳосил қиладиган мусиқа чолғулари.

Чолғу жамоаси – мусиқа чолғулари ижрочиларидан ташкил топган жамоа.

Оркестр – мусиқа чолғучиларини бирлаштирган йирик жамоа.

Чолғу ансамбли – чолғучилардан ташкил топган кичик жамоа.

Камер оркестри, камер ансамбли – ёпиқ бинода ижро этишга мўлжалланган чолғу жамоалари.

Фольклор чолғулари – оддий халқ томонидан тайёрланиб, ўз хис-туйғусини ифодалашга хизмат қиладиган содда мусиқа чолғулари.

Кўхна (қадимий) чолғулар – узок ўтмишдан бошлаб инсониятнинг ҳамроҳи бўлган (айримлари унутилган ва айримлари шу кунгача истеъмолда бўлган) чолғулар.

Реконструкция қилинган (қайта ишланган) чолғулар – маълум бир чолғу асосида янгидан яратилган чолғулар.

Такмиллаштирилган чолғулар – муқаддам истеъмолда бўлиб, кейинчалик ижро имкониятлари кенгайтирилган чолғулар.

Қайта тикланган чолғулар – муқаддам истеъмолда бўлиб, маълум давр унутилган ва кейинчалик яна қайта тикланган чолғулар.

Чолғу гуруҳи – оркестр ёки ансамбль таркибидаги бир турна мансуб чолғуларни бирлаштирган гуруҳ.

Чолғу оиласи – битта чолғу асосида яратилган чолғуларнинг умумий номи (масалан, дутор оиласи).